

Katowice, dnia 5 listopada 2012 r.

RPO-709487-XVIII-720/MK

Raport
Krajowego Mechanizmu Prewencji
z wizytacji Zakładu Karnego w Raciborzu
(wyciąg)

1. Wprowadzenie.

Na podstawie artykułu 19 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 Nr 30, poz. 192) oraz działając z upoważnienia Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 9 - 10 sierpnia 2012 r., do Zakładu Karnego w Raciborzu, mieszczącego się przy ul. Josepha von Eichendorffa 14 (zwanego dalej Zakładem lub jednostką) udali się pracownicy Zespołu „Krajowy Mechanizm Prewencji” (dalej: KMP, Mechanizm): Karolina Goral i Małgorzata Molak (pedagodzy resocjalizacyjni) oraz Damian Kalita (prawnik). W wizytacji wziął udział także pracownik Biura Pełnomocnika Terenowego Rzecznika Praw Obywatelskich w Katowicach Michał Kleszcz (prawnik) oraz ekspert z zakresu psychologii (*dane usunięto*). Wnioski z ekspertyzy zostały włączone w treść raportu.

Pracownicy Krajowego Mechanizmu Prewencji sprawdzili na miejscu sposób traktowania osób pozbawionych wolności – tymczasowo aresztowanych, odbywających karę w systemie terapeutycznym, starszych, fizycznie niepełnosprawnych, stwarzających poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki (dalej: „N”) oraz cudzoziemców w szczególności pod względem ich ochrony przed torturami oraz innym nieludzkim lub poniżającym traktowaniem albo karaniem.

W ramach wizytacji wykonano następujące czynności:

- przeprowadzono rozmowy z zastępcami dyrektora Zakładu, który w dniu wizytacji przebywał na urlopie wypoczynkowym;
- dokonano oglądu terenu jednostki oraz pomieszczeń w oddziałach mieszkalnych przeznaczonych dla tymczasowo aresztowanych, skazanych odbywających karę w systemie terapeutycznym, w tym losowo wybranych cel mieszkalnych, świetlic, łaźni i cel dla osób pozbawionych wolności stwarzających poważne zagrożenia dla bezpieczeństwa jednostki (N), a także cel zabezpieczających, izolacyjnych, ambulatorium, sal widzeń, pól spacerowych, warsztatów terapii zajęciowej, radiowęzła i biblioteki;
- przeprowadzono w czasie wizytacji cel mieszkalnych i innych pomieszczeń rozmowy z osobami pozbawionymi wolności oraz pracownikami jednostki,
- przeprowadzono na osobności anonimowe rozmowy z wybranymi losowo osadzonymi, w szczególności z osobami tymczasowo aresztowanymi, odbywającymi karę w systemie terapeutycznym oraz należącymi do kategorii „N”, starszymi i cudzoziemcami.

W toku wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną i użyto dalmierza do pomiaru powierzchni wybranych pomieszczeń.

2. Legalność pobytu.

Zakład jest jednostką typu zamkniętego dla mężczyzn – recydywistów penitencjarnych, w skład której wchodzi również: dwa oddziały dla tymczasowo aresztowanych, oddział terapeutyczny oraz oddział dla osadzonych stwarzających poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki. Pojemność Zakładu wynosi 799 miejsc. W dniu 9 sierpnia przebywało w nim 104 tymczasowo aresztowanych,

natomiast w dniu 10 sierpnia ich liczba wynosiła 105. W dniach wizytacji w oddziale terapeutycznym karę odbywało 51 skazanych, 7 osadzonych zostało zaklasyfikowanych jako stwarzający zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki.

W trakcie wizytacji przedstawiciele Mechanizmu nie stwierdzili wspólnego osadzenia w celi osób skazanych i tymczasowo aresztowanych, jednakże z raportu z wizytacji, przeprowadzonej przez sędziego penitencjarnego w dniach 14 i 28 grudnia 2011 r. wynika, iż sytuacje takie miały miejsce w okresie czasowym będącym przedmiotem badania przez sędziego.

3. Personel.

Według informacji uzyskanej od zastępcy dyrektora, w Zakładzie Karnym w Raciborzu na jednego wychowawcę przypada w przybliżeniu 40 osadzonych. W dziale penitencjarnym zatrudnionych jest 28 osób: kierownik, zastępca, 4 psychologów, 20 wychowawców, młodszy inspektor oraz pracownik cywilny. Personel oddziału terapeutycznego stanowi: kierownik (posiadający wykształcenie psychologiczne, wspierający pracę psychologa), 1 psycholog, 2 wychowawców, technik do spraw terapii zajęciowej, 3 oddziałowych oraz lekarz psychiatra (który w ramach 1/4 etatu przyjmuje raz w tygodniu zarówno skazanych z tego oddziału, jak i całego Zakładu).

Psychologowie uczestniczą w Ogólnopolskich Zjazdach Psychologów pracujących w oddziałach terapeutycznych zakładów karnych, odbywających się raz w roku. Nadto, jak poinformowano wizytujących, 2 – 3 razy w roku organizowane są szkolenia ogólnopenitencjarne. Według uzyskanych informacji, w 2011 r. odbyło się 11 szkoleń dla pracowników oddziału terapeutycznego, a w roku 2012 – 2 szkolenia, spośród których wymienić należy szkolenia w zakresie treningu zastępowania agresji.

Zakład nie zapewnia psychologom oddziału terapeutycznego superwizji z powodu braku środków przeznaczonych na ten cel w budżecie Służby Więziennej. W opinii Mechanizmu, ze względu na duże obciążenie psychiczne związane z wykonywaną pracą, wprowadzenie superwizji wydaje się być konieczne.

Psycholodzy zatrudnieni w oddziałach terapeutycznych Zakładu w Raciborzu, pomimo dobrego przygotowania merytorycznego, nie posiadają uprawnień do prowadzenia terapii – żaden z nich nie ukończył szkoły terapeutycznej. Należy zwrócić

uwagę na fakt, iż ze względu na długotrwałe przebywanie niektórych osadzonych w jednostce, istnieje szansa na stosowanie w stosunku do nich długotrwałej, głębokiej psychoterapii. Istotnym jest także to, że nawet duża ilość zajęć i form terapii, także przy założeniu właściwego ich prowadzenia, nie jest w stanie zastąpić terapii indywidualnej, opartej na nawiązaniu długotrwałej relacji terapeutycznej i ukierunkowanej na pracę nad zdiagnozowanymi zaburzeniami psychicznymi.

4. Warunki bytowe.

Stan techniczny budynków, w których zakwaterowano osadzonych, należy ocenić jako przeciętny. W miarę posiadanych środków prowadzone są prace remontowe.

Cele mieszkalne w Zakładzie są różnej wielkości. Przy zachowaniu normy min. 3 m² na jednego osadzonego ich pojemność wynosi od 1 do 17 miejsc. Najwięcej jest cel dwuosobowych (325), w tym dwie cele wchodzące w skład izby chorych oraz 1 celi dla osób pozbawionych wolności stwarzających poważne niebezpieczeństwo dla bezpieczeństwa jednostki (N). Ponadto, w Zakładzie wyodrębniono 17 cel jednoosobowych (w tym: 3 cele izolacyjne, 11 cel dla „N”), 15 cel czterosobowych, 3 cele pięciosobowe, 4 cele ósmiosobowe oraz po jednej celi sześć, jedenasto i siedemnastoosobowej.

Warunki bytowe zarówno w celach dla tymczasowo aresztowanych, jak i w celach dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo generalnie należy ocenić jako przeciętne. Duża liczba cel została wyremontowana, jednakże wizytujący napotkali również cele wymagające remontu ścian ze względu na odpadające tynki, zawilgocenie oraz zagrzybienie – taki stan rzeczy wizytujący zastali zwłaszcza w niektórych celach dla osób tymczasowo aresztowanych.

Zastrzeżenia wizytujących wzbudził wielokrotnie stwierdzony fakt niewłaściwego zabudowania kąpek sanitarnych, które częstokroć oddzielane były wyłącznie kotarą lub niską zabudową. Zgodnie z linią orzeczniczą Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (zob. wyrok z dnia 19 kwietnia 2001 r., ETPC 28524/95) oraz mając na uwadze zalecenia CPT należy wskazać, że korzystanie z otwartego kąpaka sanitarnego w sytuacji, gdy w celi przebywa więcej niż jeden osadzony, również należy

uznać za poniżające traktowanie. Krajowy Mechanizm Prewencji podkreśla, że w przypadku braku możliwości zapewnienia w celi mieszkalnej pomieszczeń sanitarnych, które respektują prywatność, m.in. są w pełni zabudowane, pojemność tej celi powinna zostać zmniejszona, tak aby pełniła funkcję celi jednoosobowej.

Za istotny należy uznać również fakt, że zalecenie dokonania zabudowy kąpoków sanitarnych zostało sformułowane jako pierwsze w sprawozdaniu z wizytacji Zakładu Karnego w Raciborzu przeprowadzonej przez sędziego penitencjarnego w dniach 14 i 28 grudnia 2011 r. Dyrektor Zakładu Karnego w odpowiedzi z dnia 2 lutego 2012 r. nie ustosunkował się do tematu zabudowy kąpoków sanitarnych, wskazując jedynie ogólnie brak wystarczających środków finansowych oraz wymieniając bieżące inwestycje.

Lustracja cel wskazała również, że łóżka dwupiętrowe nie posiadają zabezpieczenia przed wypadnięciem oraz drabinek umożliwiających wejście na górny poziom. W ocenie przedstawicieli KMP, zaobserwowane braki mogą przyczynić się do upadków (m.in. osób, które nie ujawniły informacji o takich schorzeniach jak padaczka) i spowodować ewentualne uszkodzenia ciała osób, które wchodzi na łóżka korzystając z dostępnych, nieprzystosowanych do tego mebli lub próbując na nie wskoczyć. Dla osób o obniżonej sprawności fizycznej wejście na piętrowe łóżko może okazać się bardzo trudne lub praktycznie niemożliwe.

Cele są skanalizowane, jednak ciepła woda nie jest dostępna. Osadzeni mają możliwość podgrzewania wody grzałką.

Zastrzeżenia wizytujących wzbudził zły stan będących na wyposażeniu cel poduszek i materacy łóżkowych.

W skład oddziału dla osadzonych zaliczanych do kategorii „N” wchodzi 12 cel jednoosobowych i 6 dwuosobowych. Zarówno wyposażenie, jak i stan techniczny ścian w wymienionych celach nie wzbudziły zastrzeżeń wizytujących.

Warsztat terapii zajęciowej usytuowany jest w pomieszczeniach piwnicy budynku oddziału terapeutycznego. Warsztat dysponuje kilkoma pomieszczeniami, w tym: pracownią stolarską, ślusarską, krawiecką oraz łazienką z prysznicami, pozostającą do dyspozycji pracujących w nim skazanych. Warunki lokalowe warsztatu są bardzo przestronne, niektóre pomieszczenia wymagają jednak remontu.

W skład zbioru bibliotecznego wchodzi 15317 woluminów. Wizytujący

zwrócili uwagę na fakt, iż większość udostępnianych aktów prawnych nie była aktualna (przykładowo: kodeks karny wykonawczy z 2005 r., pozostałe udostępniane kodeksy również nieaktualne). Osadzeni mają dostęp również do niektórych orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego. W skład zbioru bibliotecznego znajdującego się na oddziale dla osób zaliczanych do kategorii „N” wchodzi ok. 500 książek.

Świetlicę znajdującą się na oddziale dla tymczasowo aresztowanych wyposażono wyłącznie w stoły i krzesła. W dniu wizytacji telewizor, zazwyczaj umieszczony w opisywanym pomieszczeniu, znajdował się w naprawie. W świetlicy dla osadzonych tzw. niebezpiecznych umieszczono bieżnię. Świetlica główna, z której osadzeni tymczasowo aresztowani mogą korzystać raz w miesiącu, wyposażona jest w stoły, krzesła oraz stoły do tenisa stołowego.

W opinii wielu tymczasowo aresztowanych korzystanie ze świetlicy mija się z celem ze względu na brak interesujących możliwości spędzania w niej czasu.

W Zakładzie wyodrębniono siłownię, z której osadzeni mogą korzystać według wyznaczonego grafiku – średnio dwa razy w tygodniu.

Kąpiel osadzonych odbywa się raz w tygodniu. Osadzeni wykonujący pracę mogą korzystać z kąpeli po każdym przepracowanym dniu. Stan techniczny łaźni nie wzbudził zastrzeżeń wizytujących. Odnotowano pojedyncze uwagi osadzonych dotyczące niekorzystnego, w ich ocenie, zakazu wyjścia do łaźni w klapkach – zastępca dyrektora w rozmowie z wizytującymi wskazał, jako przyczynę wprowadzenia zakazu, wyeliminowanie przypadków potknięć na schodach.

Na polach spacerowych umieszczono ławki, a także stoły do gry w tenisa stołowego. Na polach spacerowych dla osadzonych niebezpiecznych umieszczono tablice do gry w koszykówkę. Zarówno rakiетки, jak i piłki są udostępniane osadzonym przez funkcjonariuszy. Na największym polu spacerowym umieszczono boisko do gry w siatkówkę.

W sali widzeń, wyposażonej w stoliki i krzesła, wyodrębniono stanowiska do widzeń uniemożliwiających bezpośredni kontakt oraz salę do widzeń w osobnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej. W głównej Sali widzeń wyodrębniono również kącik dla dzieci. Salę widzeń dla osadzonych tzw. niebezpiecznych urządzono w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt.

Oдноśnie wyżywienia, odnotowano głosy krytyki w zakresie zbyt małych porcji oraz występujących, według osadzonych, nieświeżych składników posiłków oraz ich monotonii. Część rozmówców zwróciła uwagę na konieczność przechowywania chleba otrzymanego w godzinach wieczornych do czasu śniadania, w trakcie którego pieczywo nie jest wydawane. Według wyjaśnień otrzymanych od zastępców dyrektora Zakładu, konieczność wieczornego wydawania chleba wynika z godzin pracy piekarni, z którymi podpisano umowy.

Kantyna, działająca w trakcie widzeń, w czasie dokonywania oglądu przez wizytujących była zamknięta.

5. Traktowanie.

Z wykazu zdarzeń nadzwyczajnych, które wystąpiły w Zakładzie Karnym w Raciborzu wynika, że w 2011 r. odnotowano 48 takich zdarzeń, natomiast od początku 2012 r. do dnia wizytacji – 32. Najczęściej występowały bójkі lub pobicia, ujawnienia przedmiotów niedozwolonych oraz samouszkodzenia i próby samobójcze (z czego dwie zakończone śmiercią osadzonego). Odnotowano 12 zdarzeń nadzwyczajnych z udziałem osadzonych w oddziale dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, natomiast w 4 przypadkach uczestnikami były osoby o statusie tymczasowo aresztowanych.

Analiza „Wykazu samouszkodzeń – prób samobójczych – 1 stycznia 2011 – 9 sierpnia 2012 r.” wykazała, że spośród 44 aktów samoagresji, 25 zostało dokonanych przez skazanych odbywających karę w systemie terapeutycznym, a 3, w tym dwie próby samobójcze zakończone śmiercią, przez osobę o statusie tymczasowo aresztowanego. W opinii Krajowego Mechanizmu, liczba osób decydujących się na ten sposób zachowania może świadczyć o potrzebie profilaktyki oraz zintensyfikowania pracy terapeutycznej.

Zdarzenia nadzwyczajne w postaci samobójstw, usiłowania samobójstw i zgonów naturalnych wzbudziły niepokój sędziego penitencjarnego, który w sprawozdaniu z wizytacji zalecił ścisłe przestrzeganie Instrukcji nr 16/10 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 13 sierpnia 2010 r. w sprawie zapobiegania samobójstwom osób pozbawionych wolności. Wskazać należy również, że badanie dotyczące omawianej kwestii, przeprowadzone przez sędziego, nie wykazało

nieprawidłowości w postępowaniu funkcjonariuszy Służby Więziennej.

Po zakończeniu wizytacji, przedstawiciele KMP zapoznali się z zapisem trzech przypadków zastosowania celi zabezpieczającej. Należy nadmienić, iż niektórzy spośród osadzonych, z którymi przeprowadzono rozmowy w trakcie oglądu jednostki zgłosili, iż zdarzały się przypadki pobić osadzonych, co do których zastosowano karę w postaci celi zabezpieczającej. Według słów rozmówców, pobicia następowały przed umieszczeniem osadzonych w celi. Udostępniony przez administrację Zakładu zapis obrazu, obejmujący wyłącznie pomieszczenie celi zabezpieczającej, nie pozwolił na dokładną weryfikację uzyskanych od osadzonych informacji.

W trakcie dokonywania analizy opisanego wyżej zapisu, wizytujący zwrócili uwagę na kwestię adekwatności długości pobytu w celi zabezpieczającej do zachowania osadzonych (Dariusz C. oraz Łukasz G.). Skazani przebywali w celi przez 24 godziny, chociaż ich zachowanie nie uzasadniało potrzeby tak długiego stosowania wymienionego środka. Osadzeni zachowywali się spokojnie, nie byli agresywni, reagowali na polecenia funkcjonariuszy Służby Więziennej. Mechanizm zaleca stosowanie środków przymusu bezpośredniego zgodnie z potrzebą i odpowiednio do stopnia zagrożenia oraz zakończenie stosowania tych środków, jeżeli przesłanki do ich zastosowania ustaną.

Z rozmów ze skazanymi oraz personelem wynika, że występują przypadki agresji słownej między funkcjonariuszami a osadzonymi, nie mające jednak nagminnego charakteru. Personel oddziału terapeutycznego zwrócił uwagę na fakt, iż poprzez rozładowywanie rosnącego napięcia emocjonalnego nie dopuszcza się do rozwiązań siłowych.

Zastrzeżenia wizytujących wzbudziło postępowanie administracji Zakładu w stosunku do osadzonego (*dane usunięto*), przebywającego w oddziale terapeutycznym. Osadzony od czasu przybycia do ZK nie porusza się samodzielnie, wymaga opieki i pomocy przy załatwianiu potrzeb fizjologicznych, nie nawiązuje kontaktu z funkcjonariuszami, nie odpowiada na pytania oraz nie reaguje w żaden sposób na ich wypowiedzi. Opiekę nad nim sprawuje współwięzień, który wyraził na to zgodę - osoba również mająca problemy ze zdrowiem (zagrożenie utraty wzroku). Z analizy dokumentacji wynika, że pan (*dane usunięto*) już w czasie pobytu na wolności miał

okresy tego typu funkcjonowania. Wielokrotna konsultacja psychiatryczna i neurologiczna doprowadziła do zdiagnozowania schorzenia i zaburzenia, które mogą być podłożem takiego zachowania. W chwili obecnej jego stan według rozmówców nieznacznie się poprawił, chociaż nadal pozostaje pasywny przez cały dzień, co w opinii KMP, grozi wtórnymi zmianami w układzie mięśniowym. Ponadto, przekazanie ciężaru opieki nad osadzonym współwięźniowi należy ocenić negatywnie, podobnie jak, wynikający z rozmów z personelem Zakładu, fakt odgórnego przyjęcia, iż zachowanie osadzonego nosi cechy symulacji. Zdaniem KMP, nie wykorzystano wszystkich możliwości ustalenia przyczyny takiego zachowania osadzonego i wykluczenia ewentualnego wystąpienia poważnych zmian neurologicznych, wyłączających możliwość podjęcia kontaktu z otoczeniem.

W trakcie rozmów przeprowadzonych z osadzonymi cudzoziemcami (osadzeni obywatele Niemiec, Armenii i Belgii) przedstawiciele Mechanizmu nie odnotowali skarg dotyczących niewłaściwego traktowania ze strony funkcjonariuszy. Osadzeni cudzoziemcy, przebywający w Zakładzie w charakterze tymczasowo aresztowanych, w sposób komunikatywny lub dobry posługują się językiem polskim. Odnotowano, że została im przedstawiona w formie papierowej informacja o możliwości skorzystania z pomocy odpowiedniego konsulatu. Uwagi odebrane ze strony wskazanej grupy rozmówców dotyczyły braku ciepłej wody oraz niewielkiej, ich zdaniem, oferty działań kulturalno – oświatowych, sprowadzających się do tenisa stołowego i siatkówki wyłącznie w cieplejsze dni. Uwagę wizytujących zwrócił również zgłoszony fakt braku poinformowania o prawach osoby zatrzymanej przez funkcjonariuszy Policji dokonujących zatrzymania. Jeden z rozmówców sygnalizował również przedstawicielowi KMP, iż został zmuszony do przyznania się do winy w trakcie przesłuchania.

Zgodnie z informacją udzieloną przez zastępcę dyrektora Zakładu, w okresie od stycznia 2011 r. przeprowadzono cztery postępowania przeciwko funkcjonariuszom Służby Więziennej, z których żadne nie było związane z naruszeniem praw osadzonych. Wynikające z rozmów z osadzonymi relacje pomiędzy nimi a funkcjonariuszami Służby Więziennej należy określić jako dobre – nie stwierdzono przypadków poniżającego lub prowokacyjnego traktowania osadzonych.

Od dnia 1 stycznia 2011 r. do dnia wizytacji wytoczono przeciwko jednostce 41 pozwów. Największa liczba zarzutów zawartych w pozwach dotyczyła przeludnienia oraz warunków bytowych. W roku 2011 z ogólnej liczby 41 pozwów, 16 spraw zakończyło się oddaleniem powództwa, a w roku 2012 w analogiczny sposób zakończyło się 10 z 40 postępowań. Żadna z wymienionych spraw nie zakończyła się zasądzeniem odszkodowania na rzecz powoda.

W roku 2011, z ogólnej liczby 345 skarg (dotyczących głównie opieki medycznej, traktowania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz warunków bytowych) złożonych przez osadzonych Zakładu, 7 zostało uznanych za zasadne. W roku 2012 osadzeni złożyli 432 skargi o podobnej tematyce, z których za zasadne zostały uznane 3.

6. Dyscyplinowanie.

Z przedstawionych notatek służbowych dotyczących stosowania środków przymusu bezpośredniego wynika, że od początku 2011 r. były one stosowane 31 razy (w tym: w stosunku do osób tymczasowo aresztowanych: 5 razy, w stosunku do osadzonych odbywających kare w systemie terapeutycznym: 9 razy).

W 2011 r. 9 razy zastosowano środek przymusu bezpośredniego w postaci umieszczenia w celi zabezpieczającej w stosunku do osób osadzonych w oddziale terapeutycznym, a wobec osób tymczasowo aresztowanych – 2 razy. W 2012 r. powyższe środki stosowano 2 razy wobec osadzonych w oddziale terapeutycznym i 4 razy w stosunku do tymczasowo aresztowanych. Osadzeni zaliczeni do kategorii „N” zostali umieszczeni w celi zabezpieczającej 10 razy w roku 2011 oraz 3 razy w roku 2012.

W trakcie rozmów odnotowano, że najczęściej stosowanymi karami są kary nagany oraz pozbawienia prawa do otrzymywania paczek żywnościowych. Osadzeni wskazywali kilkakrotnie na przypadki niesłuszności wymierzanych kar, wymieniając przykładowo, iż byli karani np. za poinformowanie funkcjonariusza o zamiarze złożenia skargi.

7. Prawo do informacji.

Dokumentem regulującym prawa i obowiązki osadzonych w jednostce jest zarządzenie Dyrektora Zakładu Karnego w Raciborzu nr 33/2012 r. z dnia 1 czerwca 2012 r. w sprawie ustalenia porządku wewnętrznego w Zakładzie Karnym w Raciborzu oraz Zarządzenie Nr 34/2012 z dnia 1 czerwca 2012 w sprawie ustalenia porządku wewnętrznego obowiązującego skazanych zakwalifikowanych jako wymagających osadzenia w wyznaczonym oddziale lub celi aresztu śledczego lub zakładu karnego typu zamkniętego w warunkach zapewniających wzmożoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwa aresztu lub zakładu, rozmieszczonych w oddziale XI będącym w strukturze Oddziału Penitencjarnego nr 3. Analiza przepisów powyższych zarządzeń nie budzi zastrzeżeń wizytujących. W trakcie oglądu pomieszczeń jednostki, tekst zarządzeń znajdował się w celach, jak jednak odnotowano w trakcie rozmów z osadzonymi, do niektórych cel tekst porządku wewnętrznego został dostarczony przez funkcjonariuszy dopiero w pierwszym dniu wizytacji Mechanizmu.

Krajowy Mechanizm Prewencji pozytywnie ocenia fakt wywieszenia na tablicy informacyjnej adresów organów ochrony prawnej, w tym między innymi Rzecznika Praw Obywatelskich, Sądu Najwyższego, Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, a także adresu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka oraz skrzynki na korespondencję kierowaną do wymienionych instytucji.

8. Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym.

Osoby osadzone w oddziale terapeutycznym mogą korzystać z telefonu codziennie, według ustalonego w załączniku nr 12 do Zarządzenia Dyrektora w sprawie ustalenia porządku wewnętrznego grafiku. Rozmowy telefoniczne z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym realizowane są w dni powszednie w godzinach urzędowania administracji bez ograniczenia czasowego i poza planem korzystania z aparatu telefonicznego, po wcześniejszym dostarczeniu przez obrońcę lub pełnomocnika administracji jednostki pełnomocnictwa wraz z numerem telefonu. Z powyższego prawa nie korzystają osoby tymczasowo aresztowane, w stosunku do których obowiązuje całkowity zakaz prowadzenia rozmów telefonicznych. Warto w tym miejscu zauważyć, że zgodnie z art. 215 § 1 k.k.w. tymczasowo

aresztowany ma prawo do porozumiewania się z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem albo radcą prawnym podczas nieobecności innych osób albo korespondencyjnie. Wbrew dosłownemu brzmieniu art. 215 k.k.w., przepis ten przyznaje tymczasowo aresztowanemu prawo kontaktowania się z wymienionymi osobami również telefonicznie bądź przy wykorzystywaniu innych dostępnych technicznych środków przekazywania informacji. Wyjaśnić należy, że korespondencją, w rozumieniu art. 8 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r. są różne sposoby komunikowania się, w tym także rozmowa telefoniczna (zob. Zbigniew Hołda w: *Kodeks karny wykonawczy – Komentarz*, Arche Gdańsk 2007 r.). Zakaz korzystania z aparatu telefonicznego oraz innych środków łączności przewodowej i bezprzewodowej, wynikający z treści art. 217 c k.k.w. nie ma zatem zastosowania do kontaktów aresztowanego z osobami, o których mowa w treści art. 215 § 1 k.k.w. Również Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu podczas czwartej okresowej wizyty w Polsce w 2009 r. zakwestionował stan prawny w zakresie całkowitego zakazu prowadzenia rozmów telefonicznych przez osoby tymczasowo aresztowane. Ponadto, całkowity zakaz prowadzenia rozmów telefonicznych przez osoby tymczasowo aresztowane stoi w sprzeczności z regułami: 95.3, 98.2 i 99, zawartymi w Rekomendacji Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych.

Mechanizm zwraca również uwagę na prawo osób tymczasowo aresztowanych do niezwłocznego poinformowania osób bliskich o miejscu ich pobytu – art. 211 § 2 k.k.w. „Kodeks nie określa formy w jakiej tymczasowo aresztowany może realizować to prawo, ale skoro ma ono być zrealizowane bezzwłocznie, osadzony może wybrać najszybszy sposób komunikacji, a administracja (...) ma obowiązek mu to umożliwić, nawet na własny koszt. W grę wchodzi przede wszystkim powiadomienie telefoniczne lub depeszą (S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Warszawa 2010 r.). Z rozmów z tymczasowo aresztowanymi wynika, iż w Zakładzie Karnym w Raciborzu możliwe jest jedynie listowne poinformowanie najbliższych o miejscu pobytu. Mechanizm zaleca respektowanie prawa tymczasowo aresztowanych do **bezzwłocznego** poinformowania rodziny o miejscu ich pobytu.

Mając na uwadze powyższe, zastrzeżenia wizytujących wzbudził również fakt, iż prawo nowo przybyłych osadzonych, umieszczonych w celi przejściowej, do kontaktu z osobami najbliższymi, zostało dodatkowo ograniczone poprzez nie udostępnienie przez funkcjonariuszy przyborów niezbędnych do napisania listu (osadzony otrzymał wyłącznie kartkę papieru, nie otrzymał żadnego przyrządu do pisania – oddziałowy, według słów rozmówcy, kazał mu pożyczyć długopis od współosadzonych).

Wizytujący zwrócili uwagę na uzyskaną od niektórych rozmówców informację, iż funkcjonariusze Służby Więziennej zapoznają się z treścią zarówno korespondencji urzędowej, w tym wysyłanej przez osadzonych do adwokatów, jak również z treścią wniosków kierowanych przez osadzonych do Rzecznika Praw Obywatelskich.

W Zakładzie Karnym w Raciborzu, według uzyskanych od personelu informacji, widzenia odbywają się na bieżąco, w porządku alfabetycznym, bez wyodrębniania poszczególnych dni dla określonych kategorii osadzonych. Osadzeni, poza korzystającymi z widzenia w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt, mogą spożywać artykuły spożywcze zakupione w kantynie.

9. Prawo do ochrony zdrowia.

W Zakładzie Karnym w Raciborzu wyodrębniono ambulatorium główne oraz dodatkowe gabinety lekarskie na oddziale terapeutycznym oraz dla osadzonych zaliczonych do kategorii „N”. W ramach ambulatorium wyodrębniono także gabinet stomatologiczny (osadzeni z bólem zęba przyjmowani są codziennie), gabinet okulistyczny oraz pomieszczenie do pobierania krwi. Wyposażenie opisywanych pomieszczeń jest odpowiednie, a ich wygląd estetyczny.

W Zakładzie zatrudnionych jest czternastu lekarzy o następujących specjalnościach: trzech lekarzy ogólnych (internista, medycyna pracy, lekarz rodzinny), dermatolog – wenerolog, ortopeda, neurolog, dwóch radiologów, psychiatra, okulista, dwóch stomatologów oraz chirurg szczękowy, chirurg, laryngolog. W skład średniego personelu medycznego wchodzi 4 pielęgniarki i 3 pielęgniarzy. Osadzeni korzystają również z konsultacji specjalistycznych w szpitalach.

Osadzeni, z którymi przeprowadzono rozmowę, w zakresie opieki medycznej

zgłosili pojedyncze uwagi dotyczące zbywającego traktowania przez lekarzy oraz długiego oczekiwania na wizytę u specjalisty. Analiza dokumentacji medycznej wybranych osadzonych kilkakrotnie wykazała przypadki wskazujące na potwierdzenie ostatniego zarzutu. Jako przykłady można wymienić przypadki braku konsultacji chirurga naczyniowego osadzonego w podeszłym wieku, cierpiącego na zator tętnicy udowej oraz również starszego osadzonego chorego na cukrzycę, w stosunku do którego nie przeprowadzano okresowych konsultacji z diabetologiem.

Badania osadzonych z kategorii „N” odbywają się w razie potrzeby w asyście funkcjonariusza – regułą jest przeprowadzanie badania bez jego obecności.

W ocenie Mechanizmu, duża liczba osadzonych w stosunku do 1 psychiatry znacznie utrudnia prawidłowe sprawowanie opieki psychiatrycznej w jednostce. Odnotowano skargi osadzonych, w tym osadzonych, którzy deklarowali wcześniej występowanie myśli samobójczych lub podejmowali próby samobójcze, dotyczące wielomiesięcznego oczekiwania na pomoc psychiatryczną. Mając na uwadze powyższe, Mechanizm zaleca zatrudnienie drugiego psychiatry lub też zwiększenie etatu zatrudnionego obecnie specjalisty w celu zapewnienia osadzonym właściwej częstotliwości dokonywanych konsultacji.

10. Oddziaływania kulturalno - oświatowe.

Według „Sprawozdania z działalności K.O. za 2011 r.” osadzeni uczestniczą w imprezach kulturalnych, oświatowych i sportowych o charakterze ogólnopolskim (przykładowo: akcja „Sprzątanie Świata”, Ogólnopolski Festiwal Muzyki Więziennej „Blues zza krat”, międzynarodowy Przegląd Sztuki Więziennej, akcja „Cała Polska Czyta Dzieciom”), lokalnym (koncerty muzyczne, prezentacje filmowe, akcje charytatywne) i zakładowym (turnieje tenisa stołowego, warcabowe, szachowe, turniej siłowy, konkursy o różnorodnej tematyce).

Zdaniem Krajowego Mechanizmu Prewencji, w oparciu o przeprowadzone z tymczasowo aresztowanymi oraz personelem jednostki rozmowy, ofertę zajęć adresowanych do tej grupy osadzonych, należy uznać za niewystarczającą. Wśród osadzonych panuje przeświadczenie, że oferta kulturalno – oświatowa sprowadza się do „korzystania ze stołów do tenisa stołowego oraz siatkówki” na polach spacerowych.

Wychowawca z oddziału dla tymczasowo aresztowanych spośród form aktywizacji osadzonych potrafił wskazać wyłącznie, pozostający w dniu wizytacji w sferze planów, kurs modelarski. Mając na uwadze powyższe, Mechanizm zaleca wzbogacenie oferty zajęć dla tymczasowo aresztowanych.

Rozmówcy zwrócili również uwagę na fakt utrudnionego kontaktu z wychowawcą, który stosunkowo rzadko (w przeważającej opinii tymczasowo aresztowanych około raz na tydzień, zdaniem niektórych raz na 1,5 miesiąca) wizytuje cele. Wskazano również na lekceważący stosunek niektórych wychowawców do osadzonych.

11. Oddziaływania terapeutyczne.

Oddział terapeutyczny przeznaczony jest dla osadzonych – recydywistów penitencjarnych. Przed umieszczeniem na oddziale terapeutycznym skazani są diagnozowani przez ośrodki diagnostyczne, do których kierowani są głównie przez komisje penitencjarne. Ośrodki diagnostyczne przekazują do Zakładu diagnozę opartą o przeprowadzone badania, analizę dokumentacji, wywiady, po czym w ciągu miesiąca personel oddziału opracowuje program terapeutyczny. Jeżeli istnieje potrzeba dodatkowej diagnozy, niezbędne badania psychologiczne wykonywane są na miejscu.

Średni okres pobytu w oddziale to 3 - 4 lata. Większość osadzonych stanowią osoby, u których występują zaburzenia osobowości, mający trudności z dostosowaniem się do warunków izolacyjnych na innych oddziałach, osoby dyskryminowane ze względu na swoje zaburzenia, upośledzone umysłowo, skazane za przestępstwa na tle seksualnym (*dane usunięto*). Skazani diagnozowani są jako charakteropaci, psychopaci, osoby uzależnione - niemogące podjąć leczenia ze względu na zaburzenia osobowości, osoby z upośledzeniem umysłowym (najczęściej w stopniu lekkim chociaż zdarzają się również upośledzeni w stopniu umiarkowanym). Zdarzają się przypadki aktywizacji psychozy w trakcie pobytu w Zakładzie - w takich przypadkach osadzeni kierowani są na leczenie szpitalne.

Działalność terapeutyczną prowadzi się w oparciu o podejście eklektyczne wykorzystujące elementy zawarte w teoriach poznawczych, behawioralnych i humanistycznych. Oddziaływania terapeutyczne nastawione są głównie na

kształtowanie nowych umiejętności, poprawę samooceny i poczucia własnej wartości, asertywności i radzenia sobie ze stresem. Mechanizm po raz kolejny podkreśla brak głębszych oddziaływań psychoterapeutycznych, z powodu braku których wielu skazanych opuszcza Zakład z zaburzeniami i urazami psychicznymi występującymi u nich w dniu przybycia do jednostki, które często były przyczyną popełnianych przez nich przestępstw.

Działalność terapeutyczna prowadzona jest w ramach zespołu terapeutycznego, w skład którego wchodzi cały personel działu terapeutycznego, realizujący zadania wskazane w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych. Posiedzenia zespołu odbywają się nie rzadziej niż raz w tygodniu. Zasady współdziałania poszczególnych osób w ramach Zespołu określa zakres czynności służbowych. Zespołowi przewodniczy kierownik działu terapeutycznego.

Metody i techniki oddziaływań to: psychokorekcja indywidualna, psychokorekcja grupowa, oddziaływania wychowawcze, terapia zajęciowa, zajęcia kulturalno-oświatowe zajęcia sportowe, farmakoterapia.

Zajęcia programowo - terapeutyczne prowadzi się w grupach 6 -12 osobowych. Osadzeni chętnie uczestniczą w zajęciach, jednak zdaniem psychologów jest to motywowane głównie tym, że udział jest uwzględniany przy dokonywaniu oceny okresowej.

Bloki programowo – terapeutyczne realizowane w oddziale to: trening respektowania granic w kontaktach interpersonalnych, przemoc wobec członków rodziny, trening zachowań asertywnych, trening kształtowania umiejętności wywiązywania się z podstawowych ról społecznych, trening relaksacyjny, profilaktyka zdrowotna i higiena osobista, zajęcia edukacyjno - terapeutyczne dla skazanych uzależnionych od środków psychoaktywnych, psychoedukacja z zakresu rozwoju seksualnego człowieka, trening uczenia konstruktywnego radzenia sobie ze złością i agresją. Dokumentacja działań prowadzona jest z dużą dbałością o przestrzeganie prawa do prywatności skazanych.

Zajęcia w ramach terapii zajęciowej odbywają się codziennie w godzinach 8.30 – 12.30 oraz 14.00 – 15.30. Na podkreślenie zasługuje bardzo duże zaangażowanie w

pracę terapeuty zajęciowego. Grupa skazanych biorących udział w terapii zajęciowej jest stała i liczy maksimum 10 osób. Jeżeli ktoś z grupy odchodzi, na jego miejsce przychodzi nowy chętny do udziału w zajęciach. Skazani wykonują prace z drewna i metalu, a także koperty dla użytku administracji więziennej oraz więźniów. Zdaniem Mechanizmu, negatywnie należy ocenić fakt dostępności do opisanej terapii niewielkiej liczby osadzonych.

12. Zatrudnienie.

W dniu wizytacji sześciu osadzonych tymczasowo aresztowanych zatrudnionych było nieodpłatnie przy pracach porządkowych i pomocniczych, wykonywanych na rzecz Zakładu. Spośród osadzonych odbywających karę w systemie terapeutycznym, zatrudnionych przy pracach porządkowych i pomocniczych wykonywanych na rzecz Zakładu, jedna osoba wykonuje swoją pracę odpłatnie, natomiast 4 osoby nieodpłatnie. Oprócz tego, 5 osadzonych odbywających karę w systemie terapeutycznym zatrudnionych jest w Państwowym Przedsiębiorstwie Odzieżowym w Raciborzu oraz jeden osadzony odpłatnie u kontrahenta zewnętrznego.

W trakcie przeprowadzonych rozmów nie odnotowano negatywnych uwag w zakresie zatrudnienia.

13. Prawo do praktyk religijnych.

Opiekę duszpasterską sprawuje kapelan katolicki, zatrudniony na pół etatu. Oprócz mszy świętych, które odbywają się w kaplicy, organizowane są spotkania biblijne oraz przygotowujące do sakramentu bierzmowania. W trakcie rozmów z osadzonymi odnotowano opinie świadczące o tym, iż kontakt z księdzem jest utrudniony, a uzyskanie posługi nie zawsze jest możliwe. Zdaniem Mechanizmu, powyższy stan wynika z niewielkiego wymiaru etatu kapelana w stosunku do liczby osadzonych, dlatego też Mechanizm postuluje jego zwiększenie w celu zapewnienia prawidłowego dostępu do posług religijnych.

W Zakładzie społecznie działają również: Związek Wyznania Świadków Jehowy, Kościół Zielonoświątkowy, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, których przedstawiciele odbywają regularne spotkania z zainteresowanymi osadzonymi.

14. Zalecenia.

Na podstawie art. 19 Protokołu Fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, Krajowy Mechanizm Prewencji zaleca:

I. Dyrektorowi Zakładu Karnego w Raciborzu:

1. Stosowanie środków przymusu bezpośredniego adekwatnie do zaistniałej potrzeby;
2. Podjęcie działań mających na celu sprawdzenie, czy na terenie Zakładu nie dochodzi do przypadków niehumanitarnego traktowania w postaci pobic osadzonych w trakcie czynności związanych z umieszczaniem osadzonych w celi zabezpieczającej;
3. Prowadzenie działań remontowych w celach mieszkalnych, ze szczególnym uwzględnieniem zabudowy kąpoków sanitarnych;
4. Rozważenie możliwości prowadzenia rozmów telefonicznych przez osoby tymczasowo aresztowane z ich adwokatami i pełnomocnikami;
5. Zapewnienie osadzonym możliwości dostępu do psychoterapii indywidualnej prowadzonej przez certyfikowanego terapeutę, zwłaszcza w przypadku zdiagnozowania poważnie utrwalonych zaburzeń psychicznych;
6. Respektowanie prawa osób tymczasowo aresztowanych do niezwłocznego (po osadzeniu w areszcie) poinformowania rodziny o miejscu ich pobytu;
7. Zwiększenie etatu lub zatrudnienie drugiego psychiatry w celu skrócenia czasu oczekiwania przez osadzonych na badanie;
8. Dokonanie dogłębnej analizy przypadku osadzonego (*dane usunięto*) w celu zapewnienia prawidłowej opieki lekarskiej, bez konieczności sprawowania opieki nad nim przez współosadzonego;
9. Umożliwienie większej liczbie skazanym korzystanie z zajęć warsztatu terapii zajęciowej;

10. Poszerzenie oferty zajęć kulturalno – oświatowych adresowanych bezpośrednio do osób tymczasowo aresztowanych oraz osób pozbawionych wolności, stwarzających poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki;
11. Przestrzeganie prawa osadzonych do prowadzenia korespondencji z adwokatami oraz Rzecznikiem Praw Obywatelskich w sposób nie podlegający cenzurze;
12. Zwiększenie etatu kapelana w celu zapewnienia lepszego dostępu osadzonych do posług religijnych;
13. Wyposażenie piętrowych łóżek w drabinki i barierki zabezpieczające przed upadkiem;
14. Zapewnienie psychologom oddziału terapeutycznego zewnętrznej superwizji;
15. Wymianę zniszczonych poduszek i koców.

II. Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej w Katowicach:

1. Zapewnienie środków finansowych na przeprowadzenie remontu cel mieszkalnych, z uwzględnieniem pełnej zabudowy kąpoków sanitarnych tych pomieszczeniach w Zakładzie Karnym w Raciborzu oraz środków na zwiększenie obsady etatów psychiatry i kapelana.

Opracował: Michał Kleszcz